

حاکمیت شرکتی از دیدگاه اسلامی

چکیده

حاکمیت شرکتی مجموعه ای برای اداره ی یک سازمان در اختیار تصمیم گیرندگان در ارتباط با ذی نفعان قرار می دهد. این مجموعه، از ارزش های فرهنگی به شدت تاثیر پذیرد، این مفهوم می تواند در دیدگاه اسلامی با توجه به ارزش های خاص این دین الهی تفاوت های مهمی با دیدگاه غیر اسلامی آن داشته باشد، شورا، حذب و اصول شریعت از مفاهیم اساسی در مورد هستند. اجرای حاکمیت شرکتی فرایندی است، که شفافیت، قانون و جامعه مداری و انصاف را در سازمان فراهم می کند، در دیدگاه اسلامی اعتقادات درونی به توحید و شریعت اسلامی و قواعد و قوانین آن تضمین کننده ی اجرای صحیح حاکمیت شرکتی خواهد بود.

واژگان کلیدی

حاکمیت شرکتی، شریعت اسلامی، مسئولیت اجتماعی، ذی نفعان، شفافیت، پاسخ گویی

دکتر زهره دهدشتی شاهرخ

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی - استادیار-دکتری مدیریت بازرگانی

پست الکترونیک zdehdashti@yahoo.com

حامد عبدالعلی

کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی دانشگاه علامه طباطبایی

پست الکترونیک hamed_abdolalii@yahoo.com

مقدمه

حاکمیت شرکتی از مفاهیمی است که در چند دهه ی اخیر در مفاهیم سازمانی مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. در این دیدگاه ذی نفعان مختلف اعم از درونی و بیرون از محیط سازمان می توانند در فضایی شفاف تصمیم گیری و اقدام نمایند. در مقاله ی پیش رو ابتدا به بیان چند تعریف از حاکمیت شرکتی می پردازیم تا با این موضوع به عنوان یک کلیت آشنایی یابیم ، سپس حاکمیت شرکتی را از دیدگاه اسلامی مورد بررسی قرار می دهیم و در نهایت به یک مقایسه ی کلی در مورد دو دیدگاه می پردازیم.

حاکمیت شرکتی به عنوان یک مفهوم سازمانی

حاکمیت شرکتی یک مجموعه مقررات، فرهنگ و ترکیبات نهادی است که تعیین می کنند چگونه یک مؤسسه کار می کند، چه کاری انجام می دهد، چه کسی آن را اداره می کند، چگونه کنترل ها در آن اعمال می شود و چگونه مخاطرات و نتایج بدست آمده از فعالیت های خود را تخصیص می دهد. حاکمیت شرکتی که به وسیله ی آن سازمان هدایت، کنترل و ارزیابی می شود و دلایل اهمیت آن مثل ثبات و هماهنگی از طریق قرار دادن عملیات در جهت اهداف، ایجاد مطابقت با استفاده از قوانین و مقررات، قراردادهای و سیاست و اهداف که آن را اثربخش می کند (لوئیس^۱، ۲۰۰۵).

قرن ۲۰ قرن مدیریت و قرن ۲۱ قرن حاکمیت ، شفافیت و پاسخگویی است. مدیریت و حاکمیت هر دو کنترل شرکت را مد نظر قرار می دهند اما حاکمیت همواره مستلزم بررسی اهداف اساسی و مشروعیت آن اهداف است. حاکمیت شرکتی ساختار قانونی و سازمانی است که روی کلیت درونی شرکت وجود دارد. بنابراین حاکمیت

1. Lewis.

یک مجموعه از قراردادها و قوانین است که در پرتو آن، وظایف جنبه‌ی قانونی پیدا می‌کند و بوسیله‌ی تصویب قوانین و حمایت از طریق اصول و الزامات قانونی هر حکومت یا دولتی بکار می‌رود (لوئیس، ۲۰۰۵).

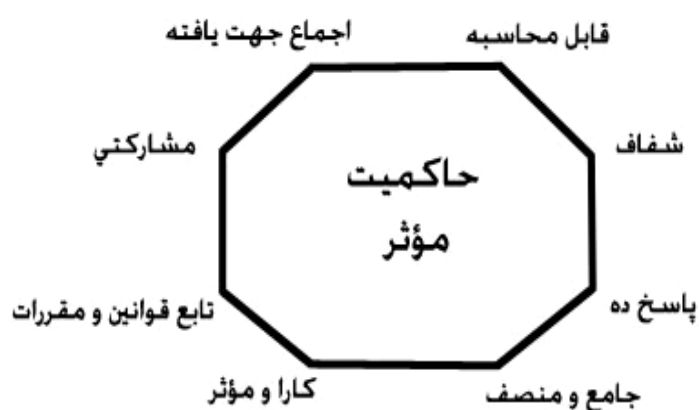
حاکمیت شرکتی از یک مفهوم سازمانی را می‌توان از نوشته‌های کنس آرو بدست آورد. یک سازمان گروهی از جستجوگران فردی هستند که برای رسیدن به تعدادی هدف کلی در تلاشند. هر عضوی برای خود هدفی دارد (مدیر نیز عضوی از سازمان است) که ممکن است با سازمان اصلی منطبق نباشد. همچنین هر عضو در گستره‌ای از مسائل اختیار تصمیم‌گیری دارد. محیط خارجی و تصمیمات اعضا می‌تواند حدود سازمان را بشکند و به نوعی بر سازمان حاکمیت داشته باشد (آرو^۱، ۱۹۷۴).

۴۹

هدف اولیه از حاکمیت شرکتی تعیین و توجه به معیارهای حاکمیت بوسیله‌ی درک روابط بحرانی متغیرهایی که بوسیله‌ی سیاست‌ها و برنامه‌ها و اجماع استراتژیک پشتیبانی می‌شود. نکته‌ی آخر اینکه تعیین قواعد از فعالیت‌ها سیاست‌ها و استراتژی‌ها بوسیله‌ی اجماع و ائتلاف سازمانی صاحبان، مدیران و کارمندان و کلیه ذی‌نفعان و بکارگیری آن به شکل مناسب در سازمان‌ها مؤثر خواهد بود. در سطح جهانی هم از اشکال بسط داده شده از مصوبات قانونی و شرایط حقوق مالکیتی بوسیله‌ی سیاست‌های حاکمیتی سازمان تجارت جهانی از جمله‌ی TRIPS حقوق مالکیت سرمایه‌گذاری روابط تجاری و TRIMS سنجش سرمایه‌گذاری روابط تجاری، نظارت و مکانیزم به اجرا در آمدن تصمیم‌ها، حمایت اجتماعی و محیطی، ممنوعیت دامپینگ، شفافیت شرکت، پاسخگویی شرکت، توزیع منصفانه‌ی درآمد و ثروت، قوانین کارمندی و بسیاری مسائل دیگر اعمال می‌شود (چوداری^۲، ۱۹۹۸).

1. Arrow.
2. Choudhury.

ویژگی های یک حاکمیت اثربخش در شکل شماره ۱ آمده است :

۵۰

شکل (۱) ویژگی های حاکمیت اثربخش - منبع: رحمان^۱، (۲۰۰۱)

دیدگاه اسلامی در حاکمیت شرکتی:

اصول و ابزار حاکمیت اسلامی و رفتار اقتصادی

دامنه‌ی حاکمیت اسلامی از دانش استنتاجی مربوط به تولیدات، توزیع و پخش شدن منابع، درآمد و ثروت بدست آمده که ۴ اصل زیر را منعکس می‌کند (عمر چاپرا و حبیب^۲، ۲۰۰۲).

گسترش شناخت خداوند، افشای پیچیدگی و ابهام، اتحاد فرایندهای مختلف ادراکی که در مقابل سیستم جهان مادی بکار رود.
اصل عدالت به عنوان برابری و انصاف
اصل اشتغال مولد از منابع در جامعه و فعالیت های اقتصادی

1. Rahman.

2. Umer Chapra and Habib.

اصل فعالیت‌های تعاملی بین مراحل برای شکل دادن سیستم درونی مکمل، به عنوان مثال استفاده از معرفت الهی در روابط سیستماتیک بین افراد این اصول در سازمان‌هایی که بر اساس اصول اسلامی و استانداردهای سیاست‌های اقتصادی اسلام اداره می‌شوند می‌تواند به نتیجه برسد. اصول دیگری هم در اسلام وجود دارد از جمله (عمر چاپرا و حبیب، ۲۰۰۲):

اجتناب از اتلاف در مصرف، اصراف در تولید و توزیع منابع یک نوع از هرز دادن منابع اجتماعی نرخ بهره است که به عنوان هزینه‌ی استفاده نکردن فرد از سرمایه‌ی پس اندازی خود دریافت می‌کند.

نرخ بهره به عنوان یک نرخ تصاعدی بد است و به جای آن از سود مشارکت و سود سهام برای فعالیت مولد (تولیدی) به صورت علی الحساب استفاده می‌شود.

تعهد اجتماعی برای پرداخت مالیات اموال و درآمد که در اسلام به نام زکات شناخته می‌شود و معادل ۲/۵ درصد از اموال و ثروتی که بلااستفاده مانده است.

پاسخگویی و حساب پس دهی از اصول اصلی اسلام است و پاسخگو بودن در مقابل خداوند و ارتباط با فعالیت‌هایی که موجب برتری ایمان و رعایت حق مردم می‌شود توصیه شده است.

رعایت اصول اخلاقی و انصاف در مورد دیگران در کلیه شئون زندگی در اسلام حاکمیت ارتباط مستقیم با ارزش اجتماعی و رفتار اخلاقی دارد.

ابزار حاکمیت اسلامی شامل (اسری و فهمی^۱، ۲۰۰۳):

شورا: که از زمان پیامبر اسلام محمد(ص) وجود داشته به گونه‌ای که پیامبر و همراهانش در مباحث علمی و تصمیمات روزمره با یکدیگر بحث و مشورت می‌کرده‌اند و این رفتار در قرآن از سوی خداوند به انسان توصیه شده است.

حزب: که به طور خاص برای برقراری امنیت اجتماعی وضع شده که عاملی برای

نظارت بر مکان‌های تجاری برای اطمینان به اینکه کلیه جوانب امنیت اجتماعی و حقوق ذی نفعان در آن رعایت می‌شود.

اصول شریعت: شامل پرهیز از ربا خواری، قمار، احتکار و زمین خواری
حسابرسی اسلامی که از زمان پیامبر اسلام وجود داشته است بوسیله شوراهای
وضع و بر اساس اصول شریعت اجرا و توسط احزاب اعمال می‌شده است.
شکل زیر در صفحه ی بعد مکانیزم عمل این عوامل را در شرکت‌های تجاری نشان
می‌دهد.

CSR مسئولیت اجتماعی شرکت^۱

۵۲

شکل ۲) مکانیزم حاکمیت شرکتی در اسلام - منبع: اسری و فهمی، ۲۰۰۳
مسئولیت اجتماعی شرکت که یکی از اصول اصلی حاکمیت اسلامی و نگارش

شده در متن اصلی نظام نامه‌ی حاکمیت شرکتی کشور مالزی که از پیشگامان اجرای اصول حاکمیت شرکتی با استفاده از قوانین اسلامی است مطرح است. نظام نامه‌ی حاکمیت شرکتی برای اولین بار در مارچ سال ۲۰۰۰ در مالزی نوشته و تصویب شد. با این حال از سال ۱۹۹۸ و با مطرح شدن مشکلات ناشی از فقدان حاکمیت درست در شرکت انرون بود که اقدام به بررسی و تطابق اصول حاکمیت شرکتی با قوانین اسلامی در مالزی شروع شد که منجر به انتشار و اعمال نظام نامه در سال ۲۰۰۰ روی کلیه‌ی شرکت‌های عضو بورس در مالزی شد. البته اندازه‌گیری استاندارد های این نظام نامه روی شرکت های عضو بورس در مالزی نشان داد که تنها ۵ شرکت توانسته‌اند امتیاز مطلوبی مطابق این نظام نامه بدست آورند. این نظام نامه دوباره در سال ۲۰۰۷ اصلاح و تجدید شد و اینک مالزی از اولین کشورهای اسلامی است که حاکمیت شرکتی اسلامی خود را به صورت یک مجموعه‌ی قوانین مؤثر تدوین و اجرا می‌کند (مسعودول و محمد^۱، ۲۰۰۶).

۵۳

از موفق‌ترین سازمان های مالی اسلامی بانک های اسلامی هستند که در ۳ دهه‌ی گذشته رشد چشمگیری را داشته‌اند. میانگین نرخ ROA نرخ بازگشت دارایی آنها برای سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ برابر ۰/۷۸ و در سال‌های ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۸ برابر ۱/۱۹ و ROE نرخ بازگشت سرمایه‌ی آنها در سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ برابر ۱۰/۷۱ و در سال‌های ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۸ معادل ۱۴/۱۳ بوده است. رشد این شرکت ها در دهه‌ی اخیر با استفاده از اجرای حاکمیت اسلامی و اصول زیر ادامه داشته است عبدالرحمان^۲، ۱۹۹۸):

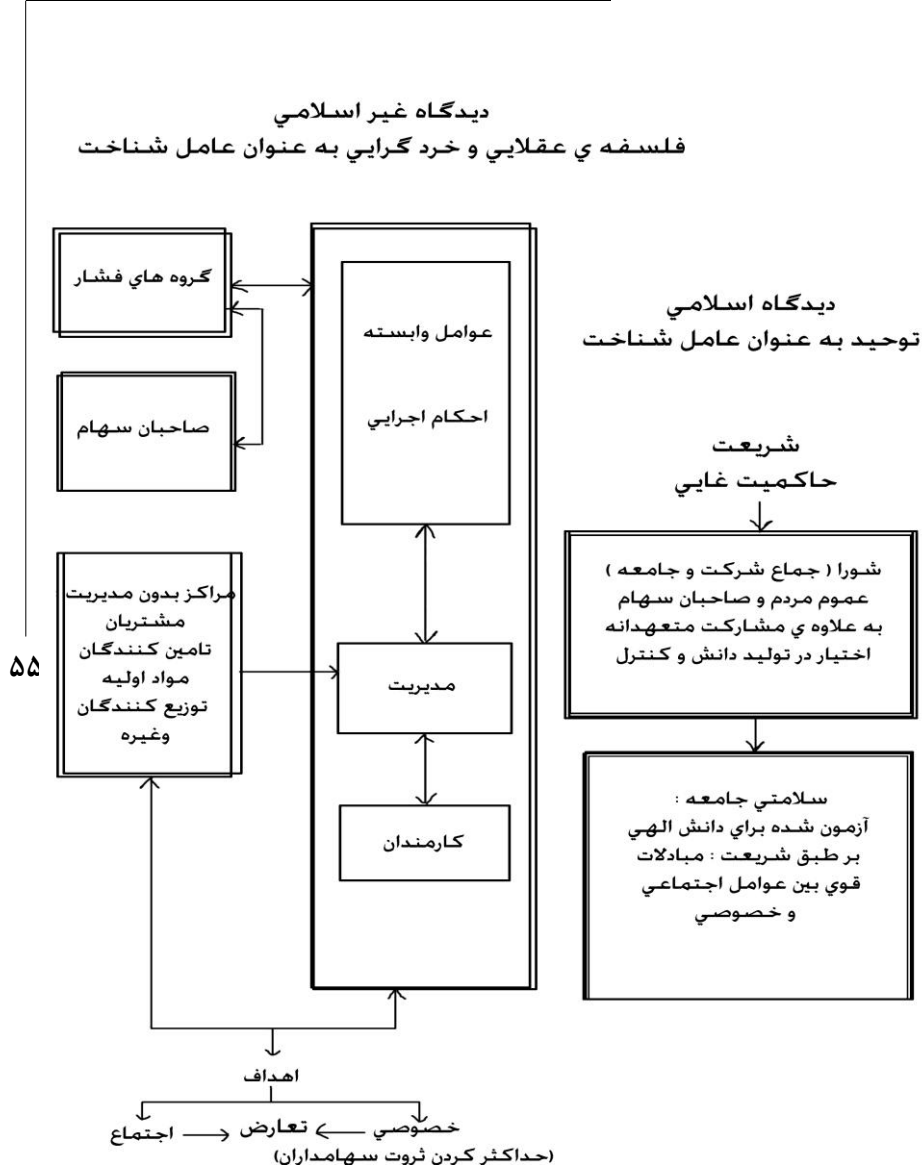
- برقراری سیستم کنترل داخلی
- ایجاد شفافیت در بانک ها و افشا
- حسابرسی داخلی و اعمال اصول شریعت
- حسابرسی خارجی

SSB هیئت نظارتی اصول شریعت^۱

هیئت نظارتی اصول شریعت که وظیفه‌ی آن نظارت بر اجرای یک سری قوانین ویژه است و با اطمینان یافتن از اینکه معاملات واقعا بر اصول شریعت منطبق است و ایجاد اطمینان برای سرمایه گذار بر این اساس که کلیه‌ی فعالیت‌های شرکت بر اساس آن اصول اجرا می شود فعالیت می کند. به این ترتیب همواره اخلاقیات، اجتماع، مدیران و سرپرستان و محیط روی حاکمیت شرکتی در بنگاه‌های اسلامی فشار می آورند و موجب اجرای اصول به صورت کامل می شوند (اسری و فهمی، ۲۰۰۳).

حاکمیت اسلامی در مقابل شکل حاکمیت شرکتی غیر اسلامی

اختلاف بین حاکمیت شرکتی و نوع اسلامی آن در شکل شماره ۳ نشان داده شده است. نکته مهم در این شکل این است که توسعه‌ی منابع انسانی، ساختار و مدیریت برتری جویانه‌ی ذی نفعان و صاحبان سرمایه شرکت و تعهد نسبت به محیط در دیدگاه غیر اسلامی موجب تعارض بین اجتماع و محیط در مقابل حداکثر کردن ثروت سهامداران خواهد شد.

شکل ۳) تفاوت حاکمیت از دیدگاه اسلامی و غیر اسلامی - منبع: مسعودول و

محمد، ۲۰۰۶

فلسفه‌ی زندگی مسلمانان توجه به هر دو جنبه‌ی زندگی مادی و جهان اخروی استوار است. جدول ۱ تفاوت روش زندگی و اعتقادات مسلمانان، مسیحیان و انسان غربی عقلایی را نشان می‌دهد.

جدول (۱) تفاوت اعتقادی و روش زندگی

نوع	اعتقاد	روش زندگی
غربی‌ها	خردگرایی	فردیت گرایی تفاوت بین ظاهر و زندگی واقعی
مسیحیان	مذهبی	اعتقاد به زندگی فردی برای آخرت
مسلمانان	اعتقاد به جهان مادی و اعتقاد به آخرت	مصلحت امت را در نظر گرفتن و پاسخگویی و شفافیت در مقابل آنها

۵۶

منبع: اسری و فهمی^۱ (۲۰۰۳)

نتیجه‌گیری

بنابراین حاکمیت اسلامی واحدی قانونی از سهامداران است که با اصول و ویژگیهای مالکیت دارایی‌ها بر طبق حقوق ذی نفعان و ظرفیت سوددهی برای هر سهم کاربرد دارد. اصول و قواعد اسلامی به طور اتوماتیک فرد فرد اعضای سازمان، از مدیران تا کارکنان را متعهد به حقوق صاحبان شرکت و تمامی ذی نفعان درونی و

1. Asri and Fahmi

بیرونی سازمان مطبوع خود می‌نماید. این قواعد نه تنها روند رشد اقتصادی را مختل نمی‌کند بلکه حاکمیت شرکتهای اسلامی نقش اولیه‌ای در توسعه‌ی اقتصاد اسلامی و کشورهای مسلمان داشته است.

در حاکمیت شرکتهای اسلامی به نیروهای بین‌اثربخشی اقتصادی، رشد اقتصادی، تغییرات تکنولوژی، سرمایه، به حرکت انداختن سرمایه، کارمندان، عدالت و انصاف اجتماعی، برابری، توانایی رقابت و رشد در بازار، پاسخگویی و شفافیت بر طبق قوانین شریعت که بازار اسلامی از آن پدید می‌آید که از پشتیبانی جامعه و پاسخگویی به آنها تشکیل شده است.

در حقیقت اعتقاد به قوانین و قواعد شریعت و اصول و احکام اسلامی جامعه‌ای از افراد را بوجود می‌آورد که آن افراد در مقام کارمند، مدیر یا صاحب شرکت و یا حتی عضوی از جامعه متعهد به اصول و قواعدی است که حقوق تمامی ذی‌نفعان را مد نظر قرار می‌دهد. هر چند جز معدودی امروزه در اکثر کشورهای اسلامی این نوع حاکمیت، یعنی استفاده از ابزار اعتقاد درونی و مذهبی افراد در دنیای اقتصادی امروز و اجرای حاکمیت از طریق آن به طور کامل اجرا می‌شود اما رشد و ترقی اقتصادی فعلی آنها نیز در پرتو اعتماد متقابل و پاسخگویی جامعه و بنگاه‌های اقتصادی به هم فراهم آمده است.

در دیدگاه اسلامی حاکمیت به طور اتوماتیک از اعتقاد به توحید و شریعت اسلامی و قواعد و قوانین آن تضمین می‌شود. این نوع دیدگاه در تقسیم‌بندی حاکمیت به حاکمیت درونی و بیرونی کاربرد ندارد زیرا به نظر می‌رسد کلیه افراد درگیر با یک سازمان که حاکمیت شرکتهای اسلامی در مورد آن سازمان و حاکمیت اسلامی در مورد محیط اطراف آن اعمال می‌شود از نظر مبانی فکری به گونه‌ای پرورش می‌یابند که به طور ناخودآگاه نسبت به یکدیگر و کلیه‌ی ذی‌نفعان سازمان به گونه‌ای پاسخگو، منصف و تابع قوانین و مقررات شریعت اسلامی هستند.

منابع و مأخذ

1. Abdul Rahman (1998), "issues in Corporate Accountability and Governance: An Islamic Perspective," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 15(1), 55-69.
2. Arrow K J (1974) " The Limited of Organization " , W.W. Norton , New York , NY.
3. Choudhury M A (1998) " Islamic Economic Co-operation " , Macmillan , London .
4. Lewis, M.K. (2005), "islamic Corporate Governance" *Review of Islamic Economics*, 9 (1), May, 5-29.
5. Masudul Alam Ch and Mohammad Z H (2006) " Corporate Governance in Islamic Perspective " *emerald insight* , vol 6 , no 2 , pp 116 – 127
6. Rahman S. M. (2001) " Islamic Banking Revisited " *Thoughts on Economics* , vol 11 , no 3 & 4 , 51 – 74
7. Umer Chapra M and Habib A (2002) " corporate Governance in Islamic Financial Institutions " *Islamic Development Banks* , no 6
8. Asri M. and M. Fahmi ,(2003), " Contribution of The Islamic Worldview Towards Corporate " , MSc Accounting Sem 2 2003/04.

۵۸

Islamic Perspectives of Corporate Governance

Abstract:

The company set a rule for handling the decision makers in relation to the beneficiaries. This set of cultural values to be highly effective, this concept could be worth considering in view of certain important differences with the church of God which is un-Islamic views, the Council, Hizb, basic concepts and principles of law in are. The corporate governance process, transparency, and fairness in the law and community-based organization provides, in view of monotheism and Islamic beliefs and internal rules and regulations that will ensure the proper implementation of corporate governance.

Keywords: Corporate Governance, Islamic law, Social Responsibility, Stakeholders, Transparency, Accountability